

**CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE CUMHURBAŞKANININ
SORUMLULUĞU**

ACCOUNTABILITY OF THE PRESIDENT IN THE PRESIDENTIAL SYSTEM OF TURKEY

Bayram DOĞAN*   & İdris DOĞAN**  **Makale Bilgi**Gönderilme: 04/05/2020
Kabul: 30/08/2020**Anahtar Kelimeler***Hükümet Sistemi,
Cumhurbaşkanlığı
Sistemi,
Cumhurbaşkanının
Sorumluluğu,
6771 sayılı Anayasa
Değişikliği Kanunu,
Soruşturma.***Özet**

6771 sayılı Kanun ile Anayasa'da yapılan değişiklik sonrası Türkiye'de uygulanan parlamenter sistem yerini Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine bırakmıştır. Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanının 9 Temmuz 2018 tarihinde göreve başlamasıyla yeni hükümet sistemi bütün yönleriyle yürürlüğe girmiştir. Yeni sistemde Cumhurbaşkanı hem devletin başı hem de sorumlu bir siyasetçi statüsünde hükümetin tek yetkili kişisidir. Bu açıdan parlamenter sistemdeki sorumsuz ve sembolik yetkileri olan Cumhurbaşkanı veya devlet başkanından çok farklı bir sorumluluğu söz konusudur. Bu itibarla Cumhurbaşkanının sorumluluğu; siyasi, hukuki ve cezai sorumluluk olarak üç ana başlık altında incelenmelidir. Keza Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili ve kişisel sorumluluğu birbirinden ayrılarak değerlendirilmelidir. Bu çalışmada, 16 Nisan 2017 tarihli Anayasa değişikliği referandumu sonrası 9 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanının göreve başlamasıyla birlikte yürürlüğe giren Anayasa değişikliğinde Cumhurbaşkanının sorumluluğunun kapsamının nasıl düzenlendiği, söz konusu Anayasa değişikliği öncesi hükümler ile karşılaştırmalı bir analiz yapılarak Anayasa hukuku disiplini açısından özel ve sistematik yorum yöntemleri kullanılarak ele alınmıştır. Bu çerçevede, Cumhurbaşkanının TBMM karşısında siyasi sorumluluğunun olmadığı sadece halka karşı sorumlu olduğu görülmüş; keza görevi nedeniyle sahip olduğu yargısal korumanın görev sonrasında da görevle ilgili olmayan konuları kapsamı nedeniyle Cumhurbaşkanını adeta ömür boyu dokunulmaz kılabileceği sonucuna varılmıştır. Cezai sorumluluk yönünden ise, TBMM tarafından Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılmasının çok güçleştirildiği değerlendirilmiştir. Dolayısıyla soruşturmada TBMM'deki asgari yeter sayılar, sorumluluk prosedürünün işletilmesine bağlanan sonuçlar, Cumhurbaşkanına adeta koruyucu bir kalkan yapıldığı izlenimini uyandırmaktadır.

Article InfoReceived: 04/05/2020
Accepted: 30/08/2020**Keywords***Governmental System,
Presidential System,
Accountability of
President,
Law no 6771,
Investigation.***Abstract**

After amendments to the Constitution with Law No. 6771 replaced the parliamentary system implemented in Turkey has left the presidential system of government. The new government system came into force in all aspects with the election of the President elected by the people on July 9, 2018. In the new system, the President is both the head of the state and the sole authority of the government in the status of a responsible politician. In this respect, it has a very different responsibility than the President, who has irresponsible and symbolic powers in the parliamentary system. In this respect, the responsibility of the President; It should be examined under three main headings as political, legal and criminal responsibility. Likewise, the personal responsibility and personal responsibility of the President were separated from each other and evaluated. In this study, After the referendum on the April 16, 2017 Constitutional amendment and the President's office on July 9, 2018, how the scope of the responsibility of the President was regulated in the Constitutional amendment, which was put into effect, a comparative analysis was made with the pre-constitutional amendments and the verbal and systematic interpretation methods were used in terms of the Constitutional law discipline. In this framework, the President; It was seen that he was not responsible for the people only, he did not have political responsibility against the Turkish Grand National Assembly, and that the judicial protection he had for his duty included the subjects not related to the task after the duty, and that he could make the President virtually untouchable for life. In terms of criminal responsibility, it was evaluated that it is very difficult to open an investigation against the President by the Turkish Grand National Assembly. Therefore, the minimum quorum in the investigation and the results related to the operation of the responsibility procedure give the President the impression that a protective shield has been made.

 Bu eser Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır

* Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri ABD.

** Gaziantep Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi.

I. GİRİŞ

“Kişinin kendi davranışlarının veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet”¹ anlamına gelen sorumluluk, hukuki anlamda ise kişinin yaptığı işlem veya eylemler nedeniyle hukuk düzeni karşısındaki yükümlülüğünü ifade etmektedir.² Siyasi, cezai ve hukuki boyutu olan sorumluluk olgusu, Anayasa hukuku kapsamında, özellikle devlet başkanının kişisel veya görevi ile ilgili işlem ve eylemleri nedeniyle söz konusu olmakta ve hükümet sistemlerinin yapısına göre farklı özellikler göstermektedir.

Parlamente hükümet sistemlerinde, devlet başkanının göreve geliş tarzı ne olursa olsun, sorumsuzluğu esastır. Parlamento monarşilerde, kralın siyasi sorumsuzluğunun yanı sıra cezai sorumsuzluğu da mutlak olarak kabul edilmektedir. Nitekim bu husus parlamente sistemin anavatanı olan İngiltere’de, “*Kral kötülük yapmaz. Kral bir bakanı öldürürse, bundan Başbakan sorumludur, eğer Başbakanı öldürürse kimse sorumlu değildir.*” şeklinde ifade edilmektedir. Parlamento cumhuriyetlerde ise Cumhurbaşkanının cezai sorumsuzluğu mutlak olmayıp görevi ile ilgili suçlarla sınırlıdır. Cumhurbaşkanı, görevi ile ilgili olmayan kişisel suçlarından ise her vatandaş gibi sorumludur.³

Kuvvetlerin sert ayrımına dayanan başkanlık sisteminde ise devlet başkanının sorumluluğu, parlamente sistemlere göre farklılaşmaktadır. Öncelikle başkanlık sisteminde, devlet başkanı halk tarafından seçildiği için siyasi sorumluluğu da halka karşıdır. Başkanın parlamentoya karşı siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır.⁴ Cezai sorumluluk bakımından ise devlet başkanının sorumluluğu tamdır. Bu sorumluluk impeachment adı verilen bir yasama meclisi soruşturması yoluyla işletilmektedir.⁵

Türkiye’de 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa değişikliğiyle birlikte Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. Başkanlık sisteminin Türkiye’ye özgü bir uyarlaması olan⁶ Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yürütmenin monist yapısı gereği yetkileri artan Cumhurbaşkanının sorumluluğu da buna paralel olarak artmıştır. Değişiklik öncesi, parlamente sistemin yapısına uygun olarak sorumsuz olan Cumhurbaşkanının yerini yeni sistemde, sorumlu ve hesap sorulabilen bir Cumhurbaşkanı almıştır.

2017 Anayasa değişikliği öncesinde, Cumhurbaşkanının sorumluluğu ile ilgili birçok konuda belirsizlik bulunmaktaydı. Özellikle Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun tek istisnası olan vatana ihanet kavramının içeriği, Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanının görevinin sona erip ermeyeceği ve Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanıp yararlanamayacağı gibi hususlar, doktrinde sıklıkla tartışılan konular olmuştur.

Türkiye’de 9 Temmuz 2018 tarihinde bütün unsurlarıyla yürürlüğe giren yeni sistem ile birlikte Cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105. maddede önemli değişiklikler yapılmıştır. Değişiklik öncesi “*sorumluluk ve sorumsuzluk hali*” başlığını taşıyan madde, “*Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu*” başlığıyla yeniden düzenlenmiş ve Cumhurbaşkanının özellikle cezai sorumluluğuna ilişkin birçok husus netleştirilmiştir. Ancak yeni sistemde de Cumhurbaşkanının siyasi ve hukuki sorumluluğuna ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmadığı gibi cezai sorumluluğa ilişkin bazı hususlar tam olarak açıklığa kavuşturulmuş değildir. Bu bakımdan gerek Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin yapılan düzenlemenin içeriğinin ve sınırlarının belirlenmesi gerek siyasi ve hukuki sorumluluğunun çerçevesinin çizilmesi önem arz etmektedir.

¹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, <http://tdk.gov.tr>, (01.04.2020)

² YÜCEL, Bülent: “Devlet Başkanı Sorumsuzluğunun Hükümet Sistemine Yansımaları ve Türkiye Uygulaması”, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Akar ÖCAL Armağanı), 2016, 3(Özel Sayı), s.124.

³ ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, 19. Basım, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019, s.309-310; TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOĞLU, Necmi: 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 19. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2019, s.358-359.

⁴ TUNÇ, Hasan: Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Gazi Kitabevi, Ankara, 2018, s.181.

⁵ KÜÇÜK, Adnan: “Ak Parti’nin Başkanlık Sistemi Modelinin ABD’deki Başkanlık Sistemi Modelinden Farklılık Arz Eden Yönleri”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, 6(1), s.37; GÖZLER, Kemal: Devlet Başkanları, 2. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2016, s.24-26.

⁶ KÜÇÜK, Adnan: “Yeni Anayasa Değişikliği İle Getirilmek İstenen Türkiye’ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algılar, Beklentiler”, Liberal Düşünce Dergisi, 2017, (85), s.168; BİLİR, Faruk: “Türkiye’ye Özgü Yeni Bir Hükümet Modeli: Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, Yeni Türkiye Dergisi (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı), 2017, S.94, s.527.

Bu amaçla hazırlanan bu çalışmada, Cumhurbaşkanının sorumluluğu, 2017 Anayasa değişikliği öncesi ve sonrası düzenlemeler karşılaştırılarak siyasi, cezai ve hukuki boyutta analiz edilmiştir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili sorumluluğu ve kişisel sorumluluğu ayrı ayrı incelenerek sorumluluğun kapsamı ve sınırları, doktrinde ileri sürülen görüşler ışığında değerlendirilmiştir.

II. CUMHURBAŞKANININ SİYASİ SORUMLULUĞU

Siyasi sorumluluk, yönetenlerin egemene karşı sorumluluğudur. Demokrasilerde egemenliğin sahibi halk olduğuna göre, siyasi sorumluluk da doğrudan halka veya halkın temsilcilerine karşıdır.⁷ Yönetenlerin siyasi sorumluluğu, sosyal, kültürel, ekonomik, idari veya askeri konularla ilgili olabilir veya yürütülen dış politikadan kaynaklanabilir. Başka bir deyişle yönetenlerin her türlü işlem ve eylemi, siyasi sorumluluğun konusu olabilir. Siyasi sorumluluğun yaptırımı ise sorumlu kişinin görevden alınmasıdır.⁸

Parlamente sistemlerinde, devlet başkanının siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır.⁹ Dolayısıyla monarşilerde monark, yaşadığı sürece; cumhuriyetlerde de Cumhurbaşkanı, seçim dönemi içerisinde, görevden alınmazlar.¹⁰ Bu durum, parlamente sistemlerinde yürütmenin düalist (iki başlı) yapıda olmasıyla ilgilidir. Kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanan ve yasama ile yürütme organlarının işbirliği içerisinde bulunduğu parlamente sistemlerinde¹¹, yürütmenin bir tarafında bakanlar kurulu diğer tarafında ise devlet başkanı (kral veya Cumhurbaşkanı) yer almaktadır.¹² Parlamenteye karşı sorumsuz olan devlet başkanının bütün işlemleri, parlamenteye karşı sorumlu olan Başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanmaktadır. Karşı imza kuralı olarak ifade edilen bu kural, parlamente sisteminin temel ilkelerinden birini oluşturmakta ve yürütme yetkisinin aslında devlet başkanında değil, yürütmenin sorumlu kanadı olan bakanlar kurulunda olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan, kamu hukukunun temel ilkelerinden olan yetki ve sorumluluğun birbirine paralel olması ilkesi gereğince, yetkisiz olan devlet başkanının siyasal sorumluluğu da yoktur.¹³ Bu nedenle parlamente sistemlerinde, halkın veya parlamentonun devlet başkanını görevden alması mümkün değildir. Buna karşın yürütmenin yetkili ve sorumlu kanadı olan bakanlar kurulu, parlamento tarafından güvensizlik oyuyla her zaman görevden alınabilir.¹⁴

Başkanlık sistemi ise kuvvetlerin sert ayrılığına dayandığı için, yasama ve yürütme organları, hem göreve gelişleri hem de görevi sürdürmeleri açısından birbirinden tamamen bağımsızdır.¹⁵ Başkanlık sisteminde, yürütme organı monist (tekçi) yapıdadır. Sadece başkandan oluşan yürütme organı, halk tarafından seçilmektedir ve halka karşı sorumludur. Dolayısıyla halk tarafından seçilen başkanın, parlamenteye karşı siyasi sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu nedenle başkanın, parlamento tarafından görevden alınması söz konusu değildir.¹⁶ Başkanlık sisteminde, başkanın görevinin sona ermesi sonucunu doğurabilecek bir meclis soruşturması (impeachment) yolu bulunmaktadır ancak bu yol, aksi yönde görüşler olsa da, başkanın siyasi değil cezai sorumluluğu ile ilgilidir.¹⁷

2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi üzerine, Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu da yeni sistemin yapısına göre şekillenmiştir. Bu bakımdan Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğunu, 2017 Anayasa değişikliği öncesi ve sonrası olmak üzere, iki kısımda incelemek yerinde olacaktır.

⁷ GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2019, s.855-856.

⁸ ATAR, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s.300.

⁹ KÜÇÜK, Adnan: Türkiye’de Başkanlık Sistemi, Adres Yayınları, Ankara, 2020, s.201-203.

¹⁰ TANÖR, Bülent/YÜZBAŞIOĞLU, Necmi:1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 19. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2019, s.349-350.

¹¹ ÖZER, Atilla: Anayasa Hukuku, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s.147; KILIÇ, Abbas: “Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2016, (8), s.281.

¹² GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.855-856; FENDOĞLU, Hasan Tahsin: “Başkanlık Sistemi Tartışmaları”, SDE Analiz, Ankara, 2010, s.10.

¹³ ÖZBUDUN, s.309-310; TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s.349-350.

¹⁴ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s.328.

¹⁵ TUNÇ, Hasan: Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Gazi Kitabevi, Ankara, 2018, s.176; KILIÇ, s.281; ÖZER, s.185.

¹⁶ FENDOĞLU, Hasan Tahsin: Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019, s.510-511; ÖZER, s.185; TUNÇ, Anayasa Hukuku Genel Esaslar, s.176.

¹⁷ KÜÇÜK, Adnan: “Ak Parti’nin Başkanlık Sistemi ...”, s.37; YILDIZ, Abdulkadir: “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu Meselesi”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019, 9(1), s.7.

A. 2017 Anayasa Değişikliği Öncesi

Türkiye’de, 2017 Anayasa değişikliğinden önce, Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu, klasik parlamenter sistemdekine paralel olarak düzenlenmişti.¹⁸ 1982 Anayasası’nın değişiklikten önceki, “sorumluluk ve sorumsuzluk hali” başlıklı 105. maddesinin 1. fıkrasında, “Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.” hükmüne yer verilmişti. Bu hüküm, parlamenter sistemdeki karşı imza kuralı gereği, sorumluluğun Başbakan ve ilgili bakanda olduğunu göstermekteydi¹⁹. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının bu işlem veya kararlardan dolayı sorumluluğu bulunmamaktaydı.

Maddenin ikinci fıkrasında ise, “Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa mahkemesi dâhil, yargı mercilerine başvurulamayacağı” düzenlenmişti. Ancak Anayasa’da, Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlerin hangileri olduğu açıkça belirtilmemekteydi.²⁰ Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler karşı imza kuralına da tabi olmadığı için bu işlemler dolayısıyla ne Cumhurbaşkanının ne de Başbakan ve ilgili bakanın sorumluluğu bulunmaktaydı.²¹

Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun tek istisnası, 105. maddenin 3. fıkrasında düzenlenmişti. Bu hükümde, “Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.” denilmekteydi. Ancak bu sorumluluk da Cumhurbaşkanın siyasi sorumluluğundan çok cezai sorumluluğu ile ilişkiliydi.²²

Sonuç olarak 2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde, Cumhurbaşkanının parlamentoya karşı siyasi sorumluluğu bulunmamaktaydı. TBMM’nin denetim araçları olan soru, genel görüşme, meclis araştırması ve gensoru da Cumhurbaşkanı hakkında kullanılamamaktaydı. Bu denetim araçları, parlamenter sistemde yürütmenin sorumlu kanadı olan bakanlar kurulunun denetlenmesine yönelikti. Dolayısıyla Anayasa’da Cumhurbaşkanının parlamento tarafından görevden alınmasına yönelik bir usul bulunmamaktaydı.²³

B. 2017 Anayasa Değişikliği Sonrası

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ile birlikte yürütmede tek ve yetkili makam olarak Cumhurbaşkanı belirlenmiştir. Dolayısıyla parlamenter sistemdeki karşı imza kuralı gereği, sorumluluğun Başbakan ve ilgili bakana ait olması durumu ortadan kaldırdığı gibi Anayasa’nın 125. maddesinde yapılan değişiklikle, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlerin yargı denetimi dışında olduğuna ilişkin hüküm de kaldırılmıştır.²⁴

Yeni hükümet sisteminde, başkanlık sisteminin mantığı gereği, Cumhurbaşkanının TBMM karşısında kural olarak siyasi sorumluluğu yoktur. Bu nedenle Cumhurbaşkanının TBMM veya halk tarafından görevinden uzaklaştırılması mümkün değildir. Dolayısıyla 5 yıllığına halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanının, gerek TBMM gerek başkaca bir erk veyahut halk tarafından azledilmesi söz konusu değildir.²⁵ Ancak Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde,

¹⁸ AYKANAT, Tuba: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu, Adalet Yayınları, Ankara, 2019, s.94.

¹⁹ AYDIN, Abdullah/BELLİ, Aziz: “Cumhurbaşkanlığı ve Meşriyet Tartışmaları”, Türkiye Seçim Sistemindeki Değişim Cumhurbaşkanlığı Seçime ve Medya İletişim ve Siyaset Odaklı İncelemeler, (Ed.: Faruk Temel ve Onur Önürmen), Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s.98.

²⁰ ÖZBUDUN, s.311-312; TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s.350-352.

²¹ DOĞAN, Bayram: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı Kararlarının Yargısal Denetimi”, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2019, 9(2), s.292-293; TAŞKIN, Ş. Cankat: “1982 Anayasası’nda Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu”, TBB Dergisi, 2011, (2), s.393; GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.857-858.

²² YILDIZ, s.7.

²³ TUNÇ, Hasan: Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2019, s.298-299; Gözler, 2007 Anayasa değişiklikleri ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve bir kişinin iki defa cumhurbaşkanı olabilmesinin mümkün kılınmasıyla, cumhurbaşkanının halka karşı siyasi sorumluluğunun ortaya çıktığını; birinci dönemdeki faaliyetleri beğenilmeyen cumhurbaşkanının halk tarafından ikinci dönem seçilmeyerek siyasi sorumluluğun gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir. GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s.328.

²⁴ GÜL, Cengiz: “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Dinamikleri ve Yürütmenin Yeni Konumu”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2019, 13(2), s.241; AYKANAT, s.96.

²⁵ KÜÇÜK, Türkiye’de Başkanlık Sistemi, s.202; TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.298-299; ATAR, s.299.

başkanlık sisteminden farklı olarak, hem yasama hem de yürütme organına seçimleri yenileyebilme yetkisi verilmiştir.²⁶ Anayasa'nın 116. maddesine göre, Cumhurbaşkanının seçimleri yenileme yetkisini kullanması halinde, Cumhurbaşkanlığı seçimi ile birlikte TBMM seçimi de yapılacaktır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı, meclisi feshettiğinde kendi görevi de sona erecek ve yeniden Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılacaktır. Buna karşın TBMM'nin de üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararıyla seçimleri yenileme yetkisi bulunmaktadır. Bu durumda da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yenilenmesi gerekecektir. Bu düzenlemeyle, yasama ve yürütme arasında bir denge ve denetim mekanizması oluşturularak, olası siyasi krizlerin önüne geçilmek istenmiştir.²⁷ İşte bu durumda TBMM, her ne kadar Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna dayanarak görevine son veremiyorsa da seçimleri yenileme yetkisini kullanarak, başarısız bulunduğu Cumhurbaşkanının yeniden seçime gitmek zorunda kalmasını sağlayabilecektir. Bu durumda halk tarafından da başarısız bulunan bir Cumhurbaşkanı tekrar seçilemeyecektir.²⁸ Dolayısıyla başkanlık sisteminde, başkan sadece halka karşı sorumluyken, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, Cumhurbaşkanı aynı zamanda meclise karşı da sorumlu hale gelmektedir.²⁹

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, Cumhurbaşkanı halk tarafından seçildiği için siyasi sorumluluğu da aslında halka karşıdır ve bu sorumluluk ancak seçimler yoluyla ortaya çıkarılabilir.³⁰ Dolayısıyla her Cumhurbaşkanlığı seçimi, siyasi sorumluluğa gidilebilmesi için bir araçtır.³¹ Gerek olağan görev süresinin sonunda gerek seçimlerin yenilenmesi neticesinde tekrar seçilmek için halkın karşısına çıkan Cumhurbaşkanı adayı, ilk döneminde gösterdiği performans halk tarafından beğenilmediği takdirde, tekrar seçilemeyecek ve bu şekilde halka hesap vermiş olacaktır.³² Bu durumun ikinci dönem için yeniden seçilmek isteyen Cumhurbaşkanı üzerinde daha fazla etkili olacağını, ikinci dönemini yaşayan Cumhurbaşkanı açısından ise etkisinin daha az olabileceğini söylemek mümkündür.³³ Ancak ikinci dönemini yaşayan Cumhurbaşkanının, kendisi seçilemeyecek dahi olsa, mensubu olduğu partinin siyasi itibarı ve seçimlerdeki başarısını düşünerek, halka hesap verme sorumluluğuyla hareket etmesi de söz konusu olabilecektir.³⁴

Sonuç olarak Cumhurbaşkanlığı sisteminde, yürütme yetkisinin tek elde toplanmış olması, TBMM'nin kendi seçimiyle birlikte Cumhurbaşkanı seçimlerini yenileme yetkisinin bulunması, Cumhurbaşkanının partili olması ve halk tarafından seçilmesi nedeniyle, parlamenter sistemdeki siyaseten sorumsuz Cumhurbaşkanının yerini siyasi sorumluluğu bulunan Cumhurbaşkanının aldığı kendine özgü bir sistem ve sorumluluk ortaya çıkmıştır.

III. CUMHURBAŞKANININ CEZAI SORUMLULUĞU

Cezai sorumluluk, Türk Ceza Kanunu (TCK) veya diğer kanunlarda suç olarak düzenlenen fiillerin işlenmesinden kaynaklanan sorumluluk olup yaptırımı ise hapis veya adli para cezasıdır. Ayrıca suç olarak nitelenen fiiller nedeniyle, bu yaptırımlara ek olarak müsadere ve hapis cezasının sonucu olarak belli hakları kullanmaktan yoksun bırakılma tedbirleri de uygulanabilmektedir.

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu da bu kapsamda, görevden ayrılma sonucunu doğurabilecek nitelikte bir sorumluluk olup³⁵, önemi dolayısıyla Anayasa'da özel olarak

²⁶ ATAR, s.300.

²⁷ GÖNENÇ, M. Levent: "Uygulamada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", TEPAV Politika Notu, Mayıs 2018, s.5, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1526884486-7.Uygulamada_Cumhurbaskanligi_Hukümet_Sistemi.pdf, (Erişim Tarihi: 03.04.2020).

²⁸ ATAR, s.300; Gözler, seçimleri yenilemek konusunda, cumhurbaşkanı ve TBMM'nin eşit konumda olmadığını, TBMM'nin seçimleri yenileyebilmesi için üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuna (360 üye) ihtiyacı olduğunu, bu nedenle TBMM'nin seçimleri yenilemeye karar verme ihtimalinin çok düşük olduğunu ifade etmektedir. GÖZLER, Kemal: "Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa: 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri", 23.12.2016, s.2, <http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.04.2020).

²⁹ GÖZLER, "Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa...", s.2; GÜL, s.394; BİLİR, s.528.

³⁰ ATAR, s.300.

³¹ AYKANAT, s.97.

³² GÜL, s.395; ATAR, s.299.

³³ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.856-857.

³⁴ GÜL, s.395.

³⁵ ATAR, s.300.

düzenlenmiştir.³⁶ Nitekim 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişikliği ile yeniden düzenlenen 105. maddesi, "Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu" başlığıyla, bu sorumluluğun mahiyetini ve sonuçlarını düzenlemektedir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının siyasi ve hukuki sorumluluğuna ilişkin Anayasa'da açık bir hüküm yer almazken, cezai sorumluluğun açıkça düzenlenmiş olması, bu sorumluluk türünün önemini ortaya koymaktadır.

Devlet başkanının siyasi sorumluluğu, cumhuriyet ve monarşilerde benzerlik göstermekte iken cezai sorumluluğu ise farklılaşmaktadır.³⁷ Geleneksel anlamıyla siyasal iktidarın veraset yoluyla elde edildiği monarşilerde, kral veya hükümdar egemenliğin sahibidir. Dolayısıyla kimseye hesap vermek durumunda olmayan kralın sorumluluğu da bulunmamaktadır.³⁸ Cumhuriyetlerde ise egemenliğin halka ait olması nedeniyle, devlet başkanının doğrudan halka veya egemenliği kullanan yetkili organlara karşı sorumluluğu bulunmaktadır.³⁹

Devlet başkanının cezai sorumluluğu, hükümet sistemlerine göre de farklı nitelikler göstermektedir. Parlamenter sistemde yürütmenin düalist yapısı ve karşı imza kuralı, Cumhurbaşkanını sorumsuz kılmakta; buna karşın sorumluluğu, yürütmenin diğer kanadı olan bakanlar kuruluna yüklemektedir.⁴⁰ Oysaki başkanlık sisteminde yürütmenin monist yapıda olması ve doğrudan halk tarafından seçilmesi, devlet başkanının işlem ve eylemleri dolayısıyla sorumluluğunu gerektirmektedir. Bu sorumluluk, genellikle cezai sorumluluk şeklinde ortaya çıkmakta ve başkanın görevinin sona ermesi sonucunu doğurabilen bir denge ve denetim aracı görevi görmektedir.⁴¹

Impeachment (suçlandırma) olarak adlandırılan bu denetim aracı, başkanlık sisteminde, parlamento tarafından başkana karşı kullanılabilen en önemli denetim mekanizmasıdır.⁴² Impeachment sorumluluk türü siyasi veya hukuki değil cezai niteliktedir. Dolayısıyla başkanların cezai açıdan suçlandırılarak soruşturulmasını sağlar. Bu denetim mekanizmasının Amerika Birleşik Devletleri uygulamasında, suçlandırma yetkisi Temsilciler Meclisine, yargılama yetkisi ise Senatoya aittir. Başkan ancak vatana ihanet, rüşvet ve diğer ağır suçlardan dolayı suçlandırılabilir. Temsilciler Meclisinin oy çokluğu ile başkan hakkında olumsuz yönde karar vermesi halinde, yargılama, Yüksek Mahkeme (Supreme Court) Başkanı vasıtasıyla Senato yapılmaktadır. Senatonun üçte iki çoğunlukla mahkûmiyet kararı vermesi halinde başkanın görevi sona ermektedir.⁴³

Bu noktada, 1982 Anayasası'ndan önceki Türk Anayasaları'nda devlet başkanlarının sorumluluğu meselesinin düzenlenişine de kısaca değinmekte fayda vardır. 1876 Anayasası'nın 5. maddesinde, padişahın kişiliğinin kutsal ve sorumsuz olduğu ifade edilmiştir. Bu maddeden padişahın hem kişisel suçlarından hem de görevine ilişkin suçlarından dolayı ceza sorumluluğunun bulunmadığı çıkarılabilir.⁴⁴ 1921 Anayasası'nda ise (1923 değişikliklerine kadar) devlet başkanlığı makamı bulunmadığından devlet başkanının sorumluluğu meselesinden bahsetmek mümkün değildir. 1923 değişiklikleri ile gelen Cumhurbaşkanlığı makamı hakkında, bu makamda bulunan kişilerin cezai sorumlulukları hakkında özel bir hüküm getirilmemiştir. Dolayısıyla bu sorumluluğun genel hükümlere göre belirlenmesi gerektiği ifade edilebilir.⁴⁵

1924 Anayasası'na göre, Cumhurbaşkanının bütün kararları Başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanır. Bu kararlardan doğan bütün sorumluluklar 41. madde gereği, kararı imzalayan Başbakan ve ilgili bakana aittir. Vatana ihanet halinde ise Cumhurbaşkanı, Meclis tarafından sorumlu tutulabilir. Cumhurbaşkanının kişisel cezai sorumluluğunun söz konusu olduğu durumlarda ise Anayasa'nın milletvekili dokunulmazlığına ilişkin 17. maddesi uygulama

³⁶ AYKANAT, s.112.

³⁷ YILDIZ, s.7.

³⁸ ANAYURT, Ömer: Anayasa Hukuku Genel Kısım, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s.260.

³⁹ YILDIZ, s.7.

⁴⁰ ÖZTÜRK, Namık Kemal: Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s.295.

⁴¹ GÜLENER, Serdar/İBİŞ, Nemi: "Cumhurbaşkanlığı Sistemi", SETA Analiz, 2017, (190), s.14.

⁴² TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.299-300.

⁴³ FENDOĞLU, Anayasa Hukuku, s.606-607; KÜÇÜK, "Ak Parti'nin Başkanlık Sistemi ...", s.37; ÖZTÜRK, Namık Kemal, "Amerikan Başkanlık Sistemi ve Bürokrasi", Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Kamu Yönetiminde Değişim, (Ed. Yüksel DEMİRKAYA), Hiperyayın, İstanbul, 2018, s.216.

⁴⁴ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.53.

⁴⁵ KESKİNSOY, Ömer: 1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Statüsü ve Sorumluluğu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013, s.68-69.

alanı bulur⁴⁶.

1961 Anayasası'nın 98. maddesine göre Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanır. Bunlara ilişkin sorumluluk da kararda imzası bulunan Başbakan ve ilgili bakandır. Bu sorumsuzluğun istisnası 99. maddede belirtilmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı sorumludur. Bu sorumluluk, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin, Meclislerin birleşik toplantısında vereceği kararlar suçlandırılarak işletilir.⁴⁷ 1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu olup olmayacağına ve dokunulmazlıktan yararlanıp yararlanamayacağına ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktaydı. Bu dönemde, doktrinde ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu olması gerektiği ancak milletvekili dokunulmazlığından yararlanabileceği görüşü benimsenmişti.⁴⁸

Türkiye'de, 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi üzerine, Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu ile ilgili hükümlerde de değişiklikler olmuştur. Değişiklik öncesi parlamenter hükümet sisteminin yapısına göre düzenlenmiş olan Cumhurbaşkanının sorumluluğu, Anayasa değişikliği ile birlikte başkanlık sistemindeki yapıya göre şekillendirilmiştir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunu 2017 Anayasa değişikliği öncesi ve sonrası olmak üzere iki kısımda incelemek yerinde olacaktır.

A. 2017 Anayasa Değişikliği Öncesi

6771 sayılı Anayasa Değişikliği Hakkındaki Kanun'dan önce Cumhurbaşkanının sorumluluğu, siyasi, cezai ve hukuki ayrımı yapılmaksızın, 105. maddede, “*sorumluluk ve sorumsuzluk hali*” başlığıyla düzenlenmişti.

Söz konusu düzenlemeye göre, Cumhurbaşkanı, görevi ile ilgili işlediği suçlarından dolayı, vatana ihanet suçu hariç, sorumlu değildi.⁴⁹ Bu suçlardan karşı imza kuralı gereği Başbakan ve ilgili bakan sorumluydu. Sorumsuzluğun tek istisnası olan vatana ihanet suçu ise ne TCK'da ne de başka bir ceza kanununda tanımlanmıştı.⁵⁰ Bu nedenle doktrinde, Anayasa'nın 38/1. maddesi ile TCK'nın 2/1. maddesindeki “*kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez*” hükmü gereği, hangi fiillerin vatana ihanet suçunu oluşturduğu kanunda açıkça düzenlenmediği sürece, Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevk edilmesi halinde bile cezalandırılmayacağı ifade edilmekteydi.⁵¹ Bununla birlikte bu çalışmanın son kontrollerinin yapıldığı 25 Nisan 2020 tarihine kadar Türkiye'de hiçbir Cumhurbaşkanının, Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesinde yargılanmadığını da belirtmek gerekir.

Değişiklikten önce Anayasa'da, vatana ihanetle suçlanan ve TBMM tarafından Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanının görevine devam edip etmeyeceği ile ilgili açık bir hüküm de yoktu. Doktrinde ise, vatana ihanet iddiasıyla yargılanmasına karar verilen Cumhurbaşkanının görevinin kendiliğinden sona ereceği ifade edilmekteydi.⁵² Ancak Cumhurbaşkanının vatana ihanet suçu nedeniyle Yüce Divana sevk edilebilmesi için ulaşılması çok güç olan TBMM üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun öngörülmesi, Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun doğma ihtimalini oldukça azaltmakta idi.⁵³

2017 değişikliğinden önce Anayasa'da Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlardan dolayı sorumsuzluğu düzenlenmiş iken, görevi dışındaki kişisel suçlarından dolayı sorumluluğuna dair bir düzenleme yapılmamıştı. Doktrinde Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu olduğu konusunda genel bir kabul bulunmaktaydı.⁵⁴ Ancak Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı

⁴⁶ KESKİNSOY, s.70-75; GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.86-87.

⁴⁷ FENDOĞLU, Anayasa Hukuku, s.246; KESKİNSOY, s.77-78.

⁴⁸ ÇOBAN, Ali Rıza/ERDAĞ, Ali İhsan: “Göreviyle İlgili Olmayan Kişisel Suçlarından Dolayı Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Yargılanması”, TBB Dergisi, 2008, (75), s.182.

⁴⁹ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.858-859.

⁵⁰ KOCA, Mahmut/ÜZÜLMEZ, İlhan: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 9. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, s.763; ÖZBEK, Veli Özer/DOĞAN, Koray/BACAĞIZ, Pınar/TEPE, İlker: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 9. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2018, s.179.

⁵¹ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.859-860; GÜL, Cengiz, “Türkiye’de Cumhurbaşkanının Cezai ve Siyasi Sorumluluğu”, Atlas International Refereed Journal on Social Sciences, 2019, 5(19), s.391.

⁵² ÖZER, s.545; FENDOĞLU, Anayasa Hukuku, s.604-605.

⁵³ GÜL, s.391.

⁵⁴ FENDOĞLU, Anayasa Hukuku, s.604-605; ÖZER, s.544; KOCA/ÜZÜLMEZ, s.764; ÖZBEK/DOĞAN vd., Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, s.179.

sorumluluğunun işletilmesi konusunda, yasama dokunulmazlığından⁵⁵ yararlanıp yararlanamayacağı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştü.⁵⁶ Bu konuda Özbudun, milletvekilleri ve milletvekili olmayan bakanlar için söz konusu olan dokunulmazlık kurumundan Cumhurbaşkanının evleviyetle yararlanması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁷ Gözler ise, Anayasa’da Cumhurbaşkanının dokunulmazlığına dair bir hüküm bulunmadığını, milletvekilleri için tanınan dokunulmazlığın kıyasen Cumhurbaşkanına da tanındığının söylenemeyeceğini, bu nedenle Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanamayacağını ifade etmiştir.⁵⁸ Kanaatimiz, Cumhurbaşkanının böyle bir suç isnadı karşısında yasama dokunulmazlığından yararlanması gerektiği yönündedir. Zira Anayasanın amacının, devletin ve yürütme organının başı olan Cumhurbaşkanının basit bir suç şüphesiyle, sıradan bir soruşturma ve kovuşturulma usulüne tabi tutulması olduğunu söylemek güçtür. Çünkü Cumhurbaşkanını, vatana ihanet gibi önemli bir suçlamadan yargılayabilmek için bile TBMM üye tamsayısının dörtte üç çoğunluğunun kararını arayan Anayasa’nın, örneğin basit bir hakaret suçlaması nedeniyle herhangi bir özel yargılama yönteminin uygulanmadığı bir soruşturma ve kovuşturmayı amaçladığı düşünülemez.⁵⁹ Ayrıca kişisel suç iddiası da olsa, milletvekillere tanınan yasama dokunulmazlığının amacında olduğu gibi, Cumhurbaşkanının görevi esnasında bu tür iddia ve suçlamalarla meşgul edilmesi, görevini aksatma riskini doğurabilecektir. Bu bakımdan Cumhurbaşkanının işlediği iddia edilen kişisel suçları hakkında, görevi sona erdikten sonra gerekli soruşturma ve kovuşturma prosedürü yürütülmelidir.

B. 2017 Anayasa Değişikliği Sonrası

Türkiye’de 2017 Anayasa değişikliğine niçin gidildiğini, 2007 yılında 5678 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliğinden itibaren ele alarak kısa da olsa açıklamak gerekmektedir. 2007 Anayasa değişikliğine giden süreç nasıl olmuştur? 1982 Anayasası’nda Cumhurbaşkanlığı makamına, klasik parlamenter sisteme pek de uygun olmayan birçok konuda geniş yetkiler verilmişti. 5678 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliğine kadar Türkiye’de Cumhurbaşkanları doğrudan TBMM üyelerince seçilmekteydi.

11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 2007’de cumhurbaşkanlığı adaylığında yaşanan askeri e-muhtıra ile Anayasa Mahkemesinin 367 kararı⁶⁰ sonrası 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği referandumu ile Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi başta olmak

⁵⁵ Yasama dokunulmazlığı kurumu; milletvekillerinin yasama faaliyetlerini her türlü endişe ve baskıdan uzak, hür ve bağımsız bir şekilde yerine getirebilmeleri amacı doğrultusunda geliştirilmiştir. Bu nedenle yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerinin şahsını değil, yasama fonksiyonunu güvence altına alarak milleti korumak ve kamu yararını sağlamaktır. Dolayısıyla yasama dokunulmazlığının varlık nedeni ve işlevi; milletvekilini halkın üstünde tutmak, milletvekiline suç işleme ayrıcalığı sağlamak ve cezadan kurtulma fırsatı vermek kesinlikle değildir. Dokunulmazlık; temsili demokraside, halkın temsilcileri olan milletvekillerinin hür bir ortamda konuşabilmeleri ve çalışabilmeleri, halkın ihtiyaç ve taleplerini millet meclisinde savunabilmeleri, hiçbir baskı ve zorlamaya maruz kalmadan oy kullanabilmeleri, söz söyleyebilmeleri, düşüncelerini serbestçe açıklayabilmeleri için düzenlenmiştir. Çünkü ceza tehdidi, bir halkın temsilcisi olan milletvekilleri, özellikle de muhalefet milletvekilleri için çok ciddi bir baskı aracı olabilir. İşte bu baskının önlenmesi, demokrasinin ve demokratik tartışma ortamının özgürce yaşanabilmesi, halkın ihtiyaç ve beklentilerinin milletvekilleri tarafından TBMM’de tartışılabilmesi amacıyla “*yasama dokunulmazlığı*” adında önemli bir kurum kabul edilmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. AKTAŞ, Kadir: “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, TBB Dergisi, 2009, (84), s.260-297; Anayasa m.83’te yasama dokunulmazlığı; “*Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar. Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz.*” şeklinde düzenlenmiştir. Dolayısıyla yasama dokunulmazlığı kurumunun işletilmesi sürecinde Cumhurbaşkanının hukuki olarak herhangi bir rolü söz konusu değildir. Ancak Cumhurbaşkanının, siyasi olarak kendi partisinin milletvekilleri üzerinde, dolayısıyla komisyonlarda dolaylı bir etkisi olabilir.

⁵⁶ YILDIZ, s.8.

⁵⁷ ÖZBUDUN, s.311-312; Aynı yönde TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s.335.

⁵⁸ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.862; Aynı yönde ÖZER, s.544; TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.273.

⁵⁹ ÇOBAN/ERDAĞ, s.186.

⁶⁰ Anayasa Mahkemesi, 01.05.2007, E. 2007/45, K. 2007/54; 367 kararı ve yaşanan süreç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., GÖZLER, Kemal: “Hukukun Siyasetle İmtihanı-2”, www.anayasa.gen.tr/ysk-imtihan.htm (Yayın Tarihi: 26 Temmuz 2019). (Erişim Tarihi 25.04.2020).

üzere Anayasa'nın bazı maddelerinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Ancak Cumhurbaşkanının sorumluluğu ve karşı imza kuralını düzenleyen Anayasa'nın 105. maddesinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştı. Bununla birlikte anılan Anayasa değişikliğinde, Cumhurbaşkanının yetkileri konusunda da herhangi bir değişiklik yapılmadığını vurgulamak gerekir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının seçiminin halk tarafından yapılacağı düzenlenmesine karşın yetkileri ve sorumluluğu konusunda hiçbir değişiklik ve düzenleme yapılmamıştı. 10 Ağustos 2014 tarihinde ilk kez halk tarafından seçilen 12. Cumhurbaşkanının 28 Ağustos 2014 tarihinde göreve başlaması üzerine Cumhurbaşkanının sorumluluğu konusu tartışılır olmuştur.⁶¹ Kuşkusuz Cumhurbaşkanının 2014 seçimi sonrasındaki hukuki durumu ile fiili durumunun birbiriyle örtüşmediği de bir gerçektir. Zira artık hem yasal hem de siyasi zeminde, meşruiyetini doğrudan halktan alan ve geniş yetkilere sahip fakat sorumluluğu son derece sınırlı olan bir Cumhurbaşkanlığı makamı söz konusu olmuştur.

2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği, Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu bakımından yukarıdaki tartışmalara büyük ölçüde son vermiştir.⁶² Nitekim “*Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu*” kenar başlığıyla yeniden düzenlenen 105. madde ile Cumhurbaşkanın cezai sorumluluğu açısından görevi ile ilgili suçlar ve kişisel suçlar ayrımı ortadan kalkmıştır. Anılan madde metninde geçen “*bir suç işlediği iddiasıyla*” ibaresi, Cumhurbaşkanının kişisel veya görevi ile ilgili bütün suçlarını kapsamakta, dolayısıyla Cumhurbaşkanının sorumluluk alanının genişlediğine ve bütün suç tipleri açısından sorumlu olduğuna işaret etmektedir.⁶³

Anayasa değişikliği ile birlikte Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin usul ve esaslar, Anayasa'nın 105. maddesi ile TBMM İç Tüzüğü'nün 114. maddesinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler uyarınca Cumhurbaşkanın cezai sorumluluğunun işletilme usulü ve buna bağlanan sonuçlar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Bir suç işlediği iddia edilen Cumhurbaşkanı hakkında, TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğu (301 üye) tarafından verilecek bir önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Verilen önerge, en geç bir ay içerisinde Mecliste görüşülür.⁶⁴ Görüşmenin tamamlanmasının ardından yapılacak gizli oylamada, TBMM üye tamsayısının beşte üçü (360 üye) kabul yönünde oy kullandığı takdirde, Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılır.

Soruşturma açılmasına karar verildiği takdirde, on beş kişiden oluşan bir soruşturma komisyonu kurulur. Bu komisyonun üyeleri, Meclisteki siyasi partiler tarafından, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı kadar gösterilen adaylar arasından ad çekme usulüyle belirlenir (İç Tüzük m.114/4).⁶⁵ Komisyonun, soruşturma sonucuna ilişkin hazırladığı raporu Meclis Başkanlığına sunması için iki aylık bir süre bulunmaktadır. Soruşturma bu sürede tamamlanamadığı takdirde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir (İç Tüzük m.114/8).

Soruşturma komisyonunun hazırladığı rapor, Meclis Başkanlığına sunulduğu tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtım tarihinden itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür (İç Tüzük m.114/9).⁶⁶ Görüşmelerin tamamlanmasının ardından oylamaya geçilir ve bu oylama gizli usulde yapılır (İç Tüzük m.114/11). TBMM'nin Yüce Divana sevk kararı alabilmesi için üye

⁶¹ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.856.

⁶² YILDIZ, s.11; GÜL, s.243; AYKANAT, s.125.

⁶³ TAŞDÖĞEN, Salih: “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Durmuş TEZCAN'a Armağan), 2019, 21(Özel Sayı), s.1305; GÜL, s.392; YILDIZ, s.11.

⁶⁴Bu önerge derhal Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur; soruşturulması istenen Cumhurbaşkanına bildirilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulmasından başlayarak yedi gün sonraki birleşimin gündemine alınır (İç Tüzük m.114/2). Yapılacak görüşmede, sırasıyla, önergeyi veren üyelerden ilk imza sahibi ya da onun göstereceği başka bir imza sahibinin, şahısları adına üç milletvekilinin ve istediği takdirde, o sırada görevde bulunup bulunmadığına bakılmaksızın, soruşturulması istenen Cumhurbaşkanının konuşması dinlenir (İç Tüzük m.114/3).

⁶⁵ Soruşturma komisyonu çalışmalarını gizli olarak yürütür; üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir (İç Tüzük m.114/6-7).

⁶⁶ Genel Kuruldaki görüşmede; komisyon üyelerine, şahısları adına altı milletvekiline ve o sırada görevde bulunup bulunmadığına bakılmaksızın hakkında soruşturma açılması istenen Cumhurbaşkanına söz verilir. Görüşmede son söz hakkı Cumhurbaşkanına tanınmıştır ve konuşma süresi sınırlandırılmaz. Cumhurbaşkanı, istediği takdirde savunmasını yazılı olarak da verebilir. Bu savunma Genel Kurulda aynen okunur (İç Tüzük m.114/10).

tamsayısının üçte ikisinin (400 üye) kabul oyu gerekir.⁶⁷

Yüce Divanda yapılacak olan yargılamanın üç ay içerisinde tamamlanması gerekir. Yargılama, bu süre içerisinde tamamlanamadığı takdirde, bir kereye mahsus olmak üzere verilen üç aylık ek sürede, kesin olarak tamamlanır. Görüleceği üzere Cumhurbaşkanının yargılanması en fazla altı ay içerisinde tamamlanmalıdır.

Hakkında soruşturma açılması yönünde karar verilen Cumhurbaşkanı, seçimleri yenileme yetkisini kullanamaz. Yargılama sonucunda, hakkında seçilmeye engel bir suçtan mahkûmiyet kararı verilmesi halinde, Cumhurbaşkanının görevi sona erer. Cumhurbaşkanının görev süresi içerisinde işlediği iddia edilen suçlarla ilgili olarak görevi bittikten sonra da yukarıda açıklanan usul uygulanır.

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu ile ilgili bu düzenlemeler incelendiğinde, cezai sorumluluğun mahiyeti ve sonuçlarının, önceki düzenlemeye nazaran daha net olarak ortaya konduğunu belirtmek mümkündür. Öncelikle cezai sorumluluğun, önceki düzenlemede yer alan vatana ihanet gibi TCK'da tanımı bile olmayan bir suç yerine, ceza hukuku bakımından suç teşkil ettiği açıkça düzenlenen fiiller ile ilgili işletilebilecek olması, soruşturmanın hukukilik niteliğini ön plana çıkarırken, siyasi hesaplaşma aracı olarak kullanılmasını da önlemektedir.⁶⁸ Ayrıca Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile birlikte bakanlar kurulunun kaldırılmış olması, dolayısıyla yürütmenin monist yapısı gereği, Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili bütün işlem ve eylemlerinden sorumlu olması, yeni hükümet sisteminin mantığı ile de uyumludur.

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu olup olmadığı ile ilgili önceki düzenlemedeki belirsizlik, yeni düzenleme ile giderilmiştir. Yeni düzenlemede görev ile ilgili suç-kişisel suç ayrımı yapılmamıştır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının ceza hukuku bakımından suç teşkil eden bütün fiilleri nedeniyle sorumluluğu bulunmaktadır.⁶⁹ Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı yargılanması da Anayasa'nın 105. maddesindeki usule göre gerçekleştirilecektir. Başka bir deyişle Cumhurbaşkanı, kişisel suçlarından dolayı, artık genel hükümlere göre yetkili ve görevli ceza mahkemelerinde değil, Yüce Divanda yargılanacaktır.⁷⁰ Ancak bu düzenleme doktrinde, Cumhurbaşkanının genel mahkemeler yerine Yüce Divanda ve Anayasa'da öngörülen çoğunluğa ulaşılabilmesi halinde yargılanmasının, kişisel suçlarından dolayı yargılanabilmesini zorlaştırdığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁷¹ Özbudun'a göre, Cumhurbaşkanının görevle ilgili suçlarından dolayı Yüce Divanda yargılanması ne kadar normal ise, kişisel suçlarından dolayı genel mahkemeler yerine Yüce Divanda ve ağır nitelikli çoğunluk kurallarına göre yargılanması da bir o kadar yadırganacak bir durumdur.⁷²

Yeni düzenlemede görev ile ilgili-suç kişisel suç ayrımının kalkmış olması nedeniyle, Cumhurbaşkanının bütün suçları açısından yargılama Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yapılacaktır. Ancak Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerini düzenleyen 148. maddede, Mahkemenin Cumhurbaşkanını görevi ile ilgili suçlardan dolayı yargılayacağı belirtilmiş ancak kişisel suçlarla ilgili bir belirleme yapılmamıştır. Doktrinde bu hususun, Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanması sürecinde tartışmalara yol açacağı ifade edilmektedir.⁷³ Kanaatimizce Anayasa değişiklikleri yapılırken 105. maddedeki değişikliğe paralel olarak 148. maddenin de yeniden düzenlenmesi gerekirdi. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin görevine ilişkin 148. madde hükmünün 105. maddeye uyumlu hale getirilmesi yerinde olacaktır.

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin usulde ise iki önemli değişiklik göze çarpmaktadır. Eski düzenlemede Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılması için TBMM üye

⁶⁷ Komisyonun Yüce Divana sevkine ilişkin raporlarında ve Genel Kurul tarafından alınan Yüce Divana sevk kararlarında, dayanan ceza hükmü belirtilir (İç Tüzük m.114/12).

⁶⁸ ALKAN, Haluk: "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi", Yeni Türkiye Dergisi (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı), 2017, (94), s.474.

⁶⁹ TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.303-305; ANAYURT, Ömer, Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019, s.305.

⁷⁰ GÜL, s.392.

⁷¹ COŞKUN, Vahap: "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017, 22(36), s.20; GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.861-862.

⁷² ÖZBUDUN, s.312.

⁷³ ANAYURT, Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku), s.307-308; Coşkun, bu durumda, Mecliste usul ile ilgili engeller açılrsa dahi, Anayasa Mahkemesi'nin cumhurbaşkanını kişisel suçlardan dolayı yargılamayacağını ifade etmektedir. COŞKUN, s.21.

sayısının üçte birinin teklifi yeterli iken yeni düzenleme ile birlikte soruşturma açılması için TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğunun teklifte bulunması gerekecektir. Dolayısıyla soruşturma açılması için önerge verilmesi, önceki düzenlemeye göre zorlaştırılmıştır.⁷⁴ Buna karşın yeni düzenlemede, Yüce Divana sevk kararı için önceki düzenlemeye göre daha az bir çoğunluk aranmaktadır. Nitekim önceki düzenlemede Yüce Divana sevk için aranan çoğunluk TBMM üye tamsayısının dörtte üçü iken yeni düzenlemede üçte iki çoğunluk yeterli görülmüştür. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının yargılanmasının önceki düzenlemeye göre kısmen de olsa kolaylaştığını söylemek mümkündür.⁷⁵

Yeni düzenlemede Yüce Divan tarafından yapılacak yargılamanın süresine ilişkin de sınır getirilmiştir. Buna göre Anayasa Mahkemesi, süre uzatımı dâhil altı ay içinde yargılamayı sonuçlandırmak zorundadır. Yargı sürecine getirilen bu süre kısıtlaması ile olası siyasi krizlerin ve Cumhurbaşkanının meşruiyetine ilişkin yaşanabilecek tartışmaların uzamasının önlenmesi hedeflenmektedir.⁷⁶ Ancak delillerin toplanması, yeni delillerin ortaya çıkması veyahut hertürlü baskıdan uzak bağımsız ve tarafsız bir yargılama yapılabilmesi için bu kısıtlı süre makul olmayabilir.

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin önemli hususlardan biri de hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanının seçim kararı alamayacak olmasıdır. Bu hükümle Cumhurbaşkanının, seçimleri yenileme yetkisini bir koz olarak kullanmak suretiyle, hakkında soruşturma açılması konusunu görüşen TBMM'ye baskı yaparak, Yüce Divana sevk kararı alınmasını engelleyebilmesinin önüne geçilmiştir.⁷⁷ Bu düzenleme ile yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesinin de işlerliği/etkinliği artmış olacaktır.

Yeni düzenlemede Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevk edilmesi halinde görevinin sona erip ermeyeceği de açıklığa kavuşturulmuştur. Değişiklikten önceki düzenlemede Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanının görevinin sona erip ermeyeceği hususu düzenlenmemiştir. Bu nedenle doktrinde bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştü.⁷⁸ Yeni düzenlemede bu konuya açıklık getirilmiş ve Cumhurbaşkanı hakkında seçilmeye engel bir suçtan mahkûmiyet kararı verilmesi halinde görevinin sona ereceği belirtilmiştir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevk edilmesi, tek başına, görevinin sona ermesi sonucunu doğurmayacağı gibi seçilmeye engel teşkil etmeyen bir suçtan mahkûm olması halinde de görevi sona ermeyecektir. Bu husus, Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun kapsamının genişletilmesinin de doğal bir sonucudur.⁷⁹ Yeni düzenlemede Cumhurbaşkanının herhangi bir suçtan dolayı yargılanabilmesi mümkündür. Ancak Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi gibi yürütmeyi oldukça güçlendiren ve bunun karşısında yeterince denge ve denetleme mekanizmasının olmadığı bir sistemde Yüce Divana gönderilen bir Cumhurbaşkanının hala görevine devam ediyor oluşu, siyasi meşruiyet tartışmalarını alevlendirebilecektir. Böyle bir durumun sisteme ilişkin hukuki ve politik meşruiyet krizi yaratması, oldukça güçlü bir olasılıktır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yeterince denge ve denetleme mekanizmasının olmaması kuşkusuz bu krizi derinleştirecektir. Hatta bu mekanizmaların olması halinde dahi özellikle politik meşruiyet krizi, kendisini güçlü bir şekilde gösterebilecektir. Zira Cumhurbaşkanı, sıradan bir kişi veya sıradan bir kamu görevlisi değildir. Kaldı ki herhangi bir kamu görevlisi hakkında dahi soruşturma açıldığında, ilgili kişinin soruşturmanın selameti açısından, soruşturma bitene kadar görevden uzaklaştırılması söz konusu olmaktadır. Bu nedenle yapılan düzenlemenin yerinde olmadığı değerlendirilmektedir.

Doktrinde ise bu düzenlemeye ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür. Esen'e göre, üçte iki çoğunlukla Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanı, Meclisin büyük çoğunluğunun güvenini kaybedecek, dolayısıyla meşruiyetini yitirmiş olacaktır. Meşruiyetini yitirmiş bir Cumhurbaşkanının Meclisin büyük çoğunluğunun kararına rağmen görevine devam etmesi, ülkede bir rejim krizi yaşanmasına sebebiyet verebilecektir. Dolayısıyla böyle bir düzenleme,

⁷⁴ KÜÇÜK, Adnan: "Yeni Anayasa Değişikliği İle Getirilmek İstenen Türkiye'ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algılar, Beklentiler", Liberal Düşünce Dergisi, 2017, (85), s.164; YILDIZ, s.11; AYKANAT, s.127.

⁷⁵ GÜL, s.392; YILDIZ, s.12; AKÇAKAYA, Murat/ÖZDEMİR, Abdulkadir: "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar", Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 2018, 53(3), s.931.

⁷⁶ ALKAN, s.474.

⁷⁷ GÜL, s.392.

⁷⁸ Bu konuda ileri sürülen görüşlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. AYKANAT, s.165 vd.

⁷⁹ ALKAN, s.474.

demokratik rejimin ruhuyla bağdaşmayacaktır.⁸⁰ Belirtmek isteriz ki 2007 yılında 5678 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği sonrası Cumhurbaşkanı seçiminin halk tarafından yapılacağı hükmüyle birlikte, Cumhurbaşkanının meşruiyeti, artık TBMM tarafından desteklenmesi üzerine kurulu değil aksine doğrudan halkın güveni ve desteği üzerine kuruludur. Şu halde TBMM tarafından Yüce Divana sevk edilen bir Cumhurbaşkanının meşruluğu bu anlamda tartışılmayacaktır.

Coşkun ise, kişisel bir suçtan dolayı Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanının görevinin sona ermemesinin yerinde olduğunu ancak görevi ile ilgili bir suçtan dolayı Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanının görevde kalmasının doğru olmadığını ifade etmektedir.⁸¹ Kanaatimizce bu durum, Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanının otomatik olarak suçlu olduğunun kabulü sonucunu doğurur ki bu da yargısız infaz anlamına gelir, bunu da hukuk devleti ilkeleriyle bağdaştırmak mümkün değildir.

Hangi suçların Cumhurbaşkanı açısından seçilmeye engel suç teşkil ettiği hususunda, Anayasa'nın Cumhurbaşkanı adaylığını düzenleyen 101. maddesi yol gösterici olacaktır. Söz konusu maddede, Cumhurbaşkanı seçilmeye engel suçlar sayılmamış ancak Cumhurbaşkanı seçilebilmek için milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olunması gerektiği belirtilmiştir. Anayasa'nın milletvekili seçilme yeterliliğini düzenleyen 76. maddesi ise şu şekildedir:

“Taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilal, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.”

Dolayısıyla bu maddede belirtilen suçların dışındaki bir suçtan bir yıldan az süreyle hapis cezasına mahkûm olan veya taksirli bir suçtan dolayı mahkûm olan Cumhurbaşkanının görevi sona ermeyecektir.

Yargılama sonucunda herhangi bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanının, bu mahkûmiyet hükmünün infazının ne zaman yerine getirileceğine dair bir düzenlemeye Anayasa'da yer verilmemiştir.⁸² Seçilmeye engel bir suç nedeniyle hakkında mahkûmiyet kararı verilen Cumhurbaşkanının görevi sona ereceğine göre, hükmedilen cezanın infazının derhal yerine getirilmesi mümkündür. Ancak seçilmeye engel olmayan bir suçtan dolayı hüküm giyen Cumhurbaşkanının görevi sona ermeyeceği için Cumhurbaşkanı hakkında hükmedilen cezanın infazının ne zaman ve ne şekilde yerine getirileceğinin Anayasa'da açıkça düzenlenmesi yerinde olurdu. Bu hususta, Anayasa'nın 83/3. maddesinde, milletvekilleri için, *“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanaşımı işlemez.”* hükmü düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı için de Anayasa'da benzer bir düzenlemenin yapılmasının yerinde olacağı kanaatindeyiz.

Anayasa'nın 105. maddesinde, *“Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla soruşturma açılmasının istenebileceği”* belirtilmiş ancak Cumhurbaşkanı olmadan önce işlenen suçlar ile ilgili bir belirleme yapılmamıştır. Doktrinde, madde metninde *“Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla”* ibaresinin, suçun işleniş zamanı ile ilgili bir sınırlama getirmediği, bu nedenle Cumhurbaşkanı seçilmeden önce işlenen suçların da madde kapsamında olduğu ifade edilmektedir.⁸³ Tunç ise, bir kişinin işlediği suçun Cumhurbaşkanı seçildikten sonra ortaya çıkabileceğini veya hakkında ceza soruşturmasına başlanan bir kişinin bu süreçte Cumhurbaşkanı seçilebileceğini; böyle bir durumda 105. maddede düzenlenen usulün uygulanmasının Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırı olacağını belirtmektedir.⁸⁴

Son olarak yeni düzenleme ile getirilen önemli değişikliklerden biri de Cumhurbaşkanının görev süresi içerisinde işlediği iddia edilen suçlarla ilgili görevi son erdikten sonra da 105. maddede öngörülen usulün uygulanacak olmasıdır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının görevde bulunduğu süre içerisinde işlediği suçlar için görevi bittikten sonra yargılama yapılabilmesi,

⁸⁰ ESEN, Selin: “2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi”, Ankara Barosu Dergisi, 2016, (4), s.65.

⁸¹ COŞKUN, s.21.

⁸² TAŞDÖĞEN, s.1316.

⁸³ TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.304-305; KÜÇÜK, “Yeni Anayasa Değişikliği İle Getirilmek İstenen...” s.163-164; AYKANAT, s.132.

⁸⁴ TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.305-306.

TBMM tarafından Yüce Divana sevk edilmesi halinde mümkün olabilecektir. Kanaatimizce halkın seçtiği ve yürütmenin bütün yetki ve sorumluluğunu taşıyan Cumhurbaşkanının, görevini yerine getirirken yaptığı işlem ve eylemlerle ilgili, görev süresi bittiğinde yargılanacağı endişesini taşıması, yürütmenin etkililiği ve verimliliğini engelleyecektir. Bu nedenle Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçları açısından söz konusu düzenleme yerinde olmuştur.⁸⁵ Ancak Cumhurbaşkanının kişisel suçları açısından görevi bittikten sonra da bu usulle yargılanacak olması eşitlik ilkesine uygun düşmemiştir. Bu nedenle Cumhurbaşkanının görev süresi içerisinde işlediği suçlar bakımından bir ayrıma gidilmesi; görevi ile ilgili suçlar açısından görevi bittikten sonra da yargılamanın 105. maddedeki usule göre Yüce Divanda yapılması; kişisel suçları açısından ise görevi bittikten sonra yargılamanın genel hükümlere göre yürütülmesi, hukuk devleti ilkesine daha uygun olacaktır.⁸⁶

IV. CUMHURBAŞKANININ HUKUKİ SORUMLULUĞU

Hukuki sorumluluk, Cumhurbaşkanının özel hukuk alanına ilişkin sorumluluğudur. Dolayısıyla medeni hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku gibi özel hukuk alanlarına ilişkin davalarda Cumhurbaşkanının davalı konumunda olabilmesi ve bu davalar sonucu Cumhurbaşkanı hakkında hukuki yaptırım uygulanabilmesi, onun hukuki sorumluluğu ile ilgilidir.⁸⁷ Başka bir deyişle Cumhurbaşkanının işlem ve eylemleri nedeniyle zarar görenlerin tazminat talep edemeyecekleri, hukuki sorumluluğun konusunu oluşturmaktadır.⁸⁸

Anayasa'nın Cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105. maddesinde sadece cezai sorumluluk ile ilgili hükümler yer almaktadır. Hukuki sorumluluk ile ilgili Anayasa'da herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu noktada Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğunu, görevi ile ilgili hukuki sorumluluğu ve kişisel işlem ve eylemleriyle ilgili sorumluluğu olarak iki farklı şekilde değerlendirmek gerekmektedir.

A. Görevi İle İlgili Hukuki Sorumluluğu

2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde Anayasa'da Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlem ve eylemlerden dolayı sorumlu olmadığı kabul edilmiştir.⁸⁹ Nitekim Aziz Nesin'in dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren hakkında, kişilik haklarına saldırıda bulunduğu gerekçesiyle açtığı manevi tazminat davası, Yargıtay tarafından "*Cumhurbaşkanının yurt gezisi sırasında yaptığı açık hava toplantılarındaki görüş açıklamalarının görevi ile ilgili olduğu*" gerekçesiyle reddedilmiştir.⁹⁰ Anayasa'nın 105. maddesinde, parlamenter sistemin yapısına uygun olarak Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili işlem ve eylemlerinden dolayı herhangi bir sorumluluğunun bulunmadığı, bu işlem ve eylemler nedeniyle sorumluluğun Başbakan ve ilgili bakana ait olduğu kabul edilmiştir.⁹¹ Dolayısıyla Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili işlem ve eylemlerinden dolayı zarar görenlerin Cumhurbaşkanına karşı dava açması mümkün olmayıp ancak Başbakanlığa veya ilgili bakanlığa karşı dava açabilmeleri mümkündür.⁹² Ayrıca 105. maddede, "*Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dâhil, yargı mercilerine başvurulamayacağı*"; 125. maddede de "*Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlerin yargı denetimi dışında olduğu*" belirtilerek, Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili tek başına yaptığı işlem ve eylemlerinden dolayı da sorumsuz olduğu ifade edilmiştir.⁹³

2017 Anayasa değişikliği sonrasında Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunu düzenleyen hükümler kaldırılmış ve Cumhurbaşkanı görevi ile ilgili işlem ve eylemlerden dolayı sorumlu hale gelmiştir.⁹⁴ Anayasa'nın yeni hali, başkanlık sisteminin getirdiği düşünceye uygun olarak Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğunu gerektirmektedir.⁹⁵ Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ve karşı imza kuralına tabi işlemler

⁸⁵ Aynı yönde bkz. TAŞDÖĞEN, s.1318.

⁸⁶ TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.306-307; TAŞDÖĞEN, s.1318.

⁸⁷ AYKANAT, s.104.

⁸⁸ ATAR, s.301; USLU, Ferhat: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2019, s.241.

⁸⁹ TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.276.

⁹⁰ Yargıtay 4. HD, 27.04.1987, E. 1987/2865, K. 1987/3701. GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s.332.

⁹¹ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, s.358-359; TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.307-308.

⁹² TAŞKIN, s.393.

⁹³ DOĞAN, s.292-293; YILDIZ, s.14; TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.308-309.

⁹⁴ AYKANAT, s.104.

⁹⁵ TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.307-308.

ayrımı bulunmadığı gibi yürütmenin monist yapısı gereği, yetki Cumhurbaşkanına aittir. Dolayısıyla sorumluluğun da Cumhurbaşkanına ait olması tabiidir.⁹⁶

Anayasa'nın 125. maddesinde “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır” ve “İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.” hükümleri yer almaktadır. 104. maddede ise “Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir.” denilmektedir. Dolayısıyla idarenin de başı olan Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili işlem ve eylemleri nedeniyle zarar görenlerin zararlarının tazmin edilmesi gerekmektedir. Bu tazmin sorumluluğu, idare hukukundaki idarenin sorumluluğu kurallarına tabi bir sorumluluktur. Bu nedenle Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili hukuka aykırı işlem ve eylemlerden ortaya çıkan zararlardan kişisel olarak Cumhurbaşkanı değil, idare sorumludur. Cumhurbaşkanının kişisel kusur ya da hizmet kusuru teşkil eden işlem ve eylemlerinden dolayı zarara uğrayan kişiler bu zararlarının tazmini için Cumhurbaşkanının şahsına karşı adli yargıda değil, Cumhurbaşkanlığına karşı, dolayısıyla idare aleyhine idari yargıda tam yargı davası açabilecektir.⁹⁷

Atar'a göre, Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili işlediği suçlar (görevi kötüye kullanma gibi) veya gerçekleştirdiği işlemler dolayısıyla devlet hazinesinin zarara uğraması durumunda, bu zararların da tazmini gerekmektedir. Bu durumda zararların tazmini, Cumhurbaşkanına karşı, genel hükümlere göre hukuk mahkemelerinde açılacak davalar yoluyla gerçekleştirilir.⁹⁸ Gözler'e göre ise, teorik olarak Cumhurbaşkanının görevi esnasında yine görev kapsamındaki birtakım eylem ve işlemleri “hizmet kusuru” değil aksine “kişisel kusur” sorumluluğunu doğurabilir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında, zarara uğrayan kişinin veya tüzel kişiliğin, Borçlar Kanunu'nun genel hükümleri çerçevesinde adli yargıda tazminat davası açabilmesi teorik olarak mümkündür ancak Anayasa'nın 129. maddesinin 5. fıkrası buna engeldir.⁹⁹

B. Kişisel İşlem ve Eylemleri İle İlgili Hukuki Sorumluluğu

Cumhurbaşkanının kişisel işlem ve eylemleri ile ilgili hukuki sorumluluğu konusunda, 6771 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği öncesine göre bir fark bulunmamaktadır.¹⁰⁰ Cumhurbaşkanının görevi ile ilgili olmayan, kişisel işlem ve eylemlerinden doğan hukuki sorumluluğu, diğer gerçek kişiler gibi tamdır.¹⁰¹ Dolayısıyla Cumhurbaşkanı da her vatandaş gibi Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu ve özel hukuka ilişkin diğer mevzuat hükümlerine göre bir işlem, eylem veya sözleşme ilişkisi içine girdiği takdirde, bu hukuki ilişkiden kaynaklanan sorumluluğu üstlenmiş olacaktır.¹⁰²

Örneğin Cumhurbaşkanı, aile hukuku ile ilgili bir davada mahkeme kararıyla nafaka ödemekle yükümlü tutulabilir veya yapmış olduğu bir kira sözleşmesi ile ilgili borcunu yerine getirmediği takdirde, kendisine karşı dava açılabilir. Aynı şekilde Cumhurbaşkanı, haksız fiil teşkil eden davranışları nedeniyle başkasına zarar verdiği takdirde bu zararı gidermekle yükümlüdür. Örneğin Cumhurbaşkanının otomobiliyle bir yayaya çarpması halinde, kusuru varsa, ortaya çıkan zarardan sorumludur. Cumhurbaşkanı zararı gidermediği takdirde, kendisine karşı hukuk mahkemesinde dava açılabilir ve hakkında tazminata hükmedilebilir.¹⁰³

V. SONUÇ

Anayasa hukukunda Cumhurbaşkanının sorumluluğu üç başlık altında incelenmektedir: Siyasi, hukuki ve cezai sorumluluk. Öncelikle siyasi sorumluluk açısından 16 Nisan 2017 değişikliği öncesi Anayasa'daki düzenlemeye göre, Cumhurbaşkanı, yetkilerini karşı imza kuralına göre Başbakan ve ilgili bakanın imzası ile birlikte kullanmaktaydı. Dolayısıyla yürütme organı tarafından yapılan herhangi bir sorumluluğa neden olacak işlem veya karar nedeniyle, TBMM'ye karşı sorumlu statüde olan Başbakan ve ilgili bakandı. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ise, yürütme Cumhurbaşkanlığı makamında birleşmiştir ve yeni hükümet sistemi gereği, Cumhurbaşkanının TBMM karşısında siyasi sorumluluğu söz konusu değildir. Zira

⁹⁶ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.865-868.

⁹⁷ KÜÇÜK, Türkiye'de Başkanlık Sistemi, s.213; GÖZLER, Devlet Başkanları, s.113-114; ATAR, s.302; GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.868.

⁹⁸ ATAR, s.302.

⁹⁹ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.867-868.

¹⁰⁰ YILDIZ, s.14; AYKANAT, s.109; TUNÇ, Türk Anayasa Hukuku, s.307-308.

¹⁰¹ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.865.

¹⁰² ATAR, s.302; USLU, s.242.

¹⁰³ GÖZLER, Türk Anayasa Hukuku, s.865.

Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu halka karşıdır. Hukuki sorumluluk ise Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde de parlamenter sistemde olduğu gibi aynı şekilde devam etmektedir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının hâlâ kişisel veya özel hukuku ilgilendiren konularda herhangi bir vatandaş gibi sorumluluğu söz konusudur.

Cezai sorumluluk yönünden ise, TBMM tarafından Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılması mümkündür. Şöyle ki Anayasa'nın 105. maddesinde yapılan değişikliğe göre, bir suç işlediği iddia edilen Cumhurbaşkanı hakkında, TBMM üye tamsayısının salt çoğunluğu tarafından verilecek bir önergeyle soruşturma açılması istenebilecektir. Meclis, bu önergeyi en geç bir ay içinde görüşecek ve üye tam sayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilecektir. Dolayısıyla en az 301 milletvekilinin vereceği önerge sonucu soruşturma açılması istenebilecektir ki bu rakama ulaşmak çok güçtür. Keza soruşturma komisyonunun kurulması için, üye tam sayısının beşte üçünün, yani asgari 360 milletvekilinin soruşturma açılmasını istemesi gerekmektedir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, TBMM'deki siyasi partilerin sandalye oranlarına göre temsil edildiği 15 kişilik komisyon tarafından hazırlanan rapor, TBMM Genel Kurulunda görüşülecektir. Bu görüşme sonrası TBMM, üye tam sayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilecektir. Dolayısıyla TBMM, ancak 400 milletvekilinin oyuyla, Cumhurbaşkanı Yüce Divana sevk edebilecektir.

Hakkında soruşturma açılması yönünde karar verilen Cumhurbaşkanı, seçimleri yenileme yetkisini kullanamayacak ve yargılama sonucunda, hakkında seçilmeye engel bir suçtan mahkûmiyet kararı verilmesi halinde, Cumhurbaşkanının görevi sona erecektir. Ayrıca, Cumhurbaşkanının görev süresi içerisinde işlediği iddia edilen suçlarla ilgili olarak görevi bittikten sonra da 105. maddede öngörülen usul uygulanacaktır.

Cezai sorumluluğa ilişkin düzenleme değerlendirildiğinde; parlamenter sistemde, Cumhurbaşkanının yalnızca vatana ihanet suçlamasıyla yargılanabiliyor olması, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ise işlediği tüm suçlardan dolayı sorumlu tutulabilmesi ve hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanının seçim kararı alamayacak olması, hukuk devleti adına önemli gelişmelerdir.

Bununla birlikte; Cumhurbaşkanının görevde olduğu süre içerisinde işlediği kişisel suçları hakkında, görev süresi sona erdikten sonra da Anayasa'daki göreve ilişkin yargılamayı düzenleyen maddenin uygulanacak olması; başka bir deyişle Cumhurbaşkanının görevi nedeniyle sahip olduğu yargısal korumanın görev sonrasında da görevle ilgili olmayan konuları kapsamaması, Cumhurbaşkanı adeta ömür boyu dokunulmaz kılınabilecektir. Hukuk devleti gereği, görevi sona eren Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili olmayan suçlarından dolayı bu denli zor bir yargılamaya tabi olması, demokratik hukuk devleti ilkesi yönünden eleştirebilecektir.

KAYNAKÇA

- AKÇAKAYA, Murat/ÖZDEMİR, Abdulkadir: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar”, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 2018, 53(3), s.922-944.
- AKTAŞ, Kadir: “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, TBB Dergisi, 2009, (84), s.260-297.
- ALKAN, Haluk: “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi”, Yeni Türkiye Dergisi (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı), 2017, (94), s.471-476.
- ANAYURT, Ömer: Anayasa Hukuku Genel Kısım, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.
- ANAYURT, Ömer: Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku), 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.
- ATAR, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, 13. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.
- AYDIN, Abdullah/BELLİ, Aziz: “Cumhurbaşkanlığı ve Meşruiyet Tartışmaları”, Türkiye Seçim Sistemindeki Değişim Cumhurbaşkanlığı Seçime ve Medya İletişim ve Siyaset Odaklı İncelemeler, (Ed.: Faruk Temel ve Onur Önürmen), Nobel Yayıncılık, Ankara, 2015, s.87-102.
- AYKANAT, Tuba: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu, Adalet Yayınları, Ankara, 2019.
- BİLİR, Faruk: “Türkiye’ye Özgü Yeni Bir Hükümet Modeli: Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, Yeni Türkiye Dergisi (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Özel Sayısı), 2017, (94), s.525-530.
- COŞKUN, Vahap: “16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017, 22(36), s.3-30.

- ÇOBAN, Ali Rıza/ERDAĞ, Ali İhsan: “Göreviyle İlgili Olmayan Kişisel Suçlarından Dolayı Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Yargılanması”, TBB Dergisi, 2008, (75), s.177-189.
- DOĞAN, Bayram: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Cumhurbaşkanlığı Kararlarının Yargısal Denetimi”, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2019, 9(2), s.273-298.
- ESEN, Selin: “2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi”, Ankara Barosu Dergisi, 2016, (4), s.45-73.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin: Anayasa Hukuku, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin: “Başkanlık Sistemi Tartışmaları”, SDE Analiz, Ankara, 2010.
- GÖNENÇ, M. Levent: “Uygulamada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, TEPAV Politika Notu, Mayıs 2018, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1526884486-7.Uygulamada_Cumhurbaşkanligi_Hukümet_Sistemi.pdf, (Erişim Tarihi 03.04.2020).
- GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2019.
- GÖZLER, Kemal: Devlet Başkanları, 2. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2016.
- GÖZLER, Kemal: “Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa: 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri”, 23.12.2016, <http://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v2.pdf>, (Erişim Tarihi 10.04.2020).
- GÖZLER, Kemal: “Hukukun Siyasetle İmtihani-2”, www.anayasa.gen.tr/ysk-ımtihan.htm (Yayın Tarihi: 26 Temmuz 2019). (Erişim Tarihi 25.04.2020).
- GÜL, Cengiz, “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Dinamikleri ve Yürütmenin Yeni Konumu”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2019, 13(2), s.235-262.
- GÜL, Cengiz, “Türkiye’de Cumhurbaşkanının Cezai ve Siyasi Sorumluluğu”, Atlas International Refereed Journal on Social Sciences, 2019, 5(19), s.390-396.
- GÜLENER, Serdar/İBİŞ, Nemi: “Cumhurbaşkanlığı Sistemi”, SETA Analiz, 2017, (190), s.7-25.
- KESKİNSOY, Ömer: 1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Statüsü ve Sorumluluğu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2013.
- KILIÇ, Abbas: “Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2016, (8), s.269-299.
- KOCA, Mahmut/ÜZÜLMEZ, İlhan: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 9. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2016.
- KÜÇÜK, Adnan: Türkiye’de Başkanlık Sistemi, Adres Yayınları, Ankara, 2020.
- KÜÇÜK, Adnan: “Ak Parti’nin Başkanlık Sistemi Modelinin ABD’deki Başkanlık Sistemi Modelinden Farklılık Arz Eden Yönleri”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2016, 6(1), s.25-64.
- KÜÇÜK, Adnan: “Yeni Anayasa Değişikliği İle Getirilmek İstenen Türkiye’ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algılar, Beklentiler”, Liberal Düşünce Dergisi, 2017, (85), s.157-189.
- ÖZBEK, Veli Özer/DOĞAN, Koray/BACAKSIZ, Pınar/TEPE, İlker: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 9. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2018.
- ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, 19. Basım, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019.
- ÖZER, Atilla: Anayasa Hukuku, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016.
- ÖZTÜRK, Namık Kemal: “Amerikan Başkanlık Sistemi ve Bürokrasi”, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Kamu Yönetiminde Değişim, (Ed. Yüksel DEMİRKAYA), Hiper Yayın, İstanbul, 2018, s.199-247.
- ÖZTÜRK, Namık Kemal: Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2019.
- TANÖR, Bülent/YÜZBAŞIOĞLU, Necmi: 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 19. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2019.
- TAŞDÖĞEN, Salih: “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Durmuş TEZCAN’a Armağan), 2019, 21(Özel Sayı), s.1293-1324.
- TAŞKIN, Ş. Cankat: “1982 Anayasası’nda Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu”, TBB Dergisi, 2011, (2), s.384-418.
- TUNÇ, Hasan: Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2019.
- TUNÇ, Hasan: Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Gazi Kitabevi, Ankara, 2018.
- USLU, Ferhat: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Adalet Yayınları, Ankara, 2019.
- YILDIZ, Abdulkadir: “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu Meselesi”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2019, 9(1), s.1-20.